

ÉLŐ TÖRTÉNELEM — ÍRÓI SZOCIográFIÁKBAN¹

Képet nyújthat-e egy ország valóban mindent megrázó, újrendező változásairól, a szocialista történelem menetéről könyvek mégoly gazdag sorozata is, mint a *Magyarország felfedezése*? — Ez a sorozat nem kevesebbet vállalt magára, mint — replikájaként a hajdani szociográfiai vádiratsornak — megmutatni a szocialista Magyarország arculatát, mozgásban ábrázolni a mai magyar társadalmat, harminc esztendő gazdasági, szociális, szellemi alakító erejét.

Ez a különben igen találó, figyelem-ébresztő sorozatcím tudatos visszaütés *Sárközi György* 1937-ben indult, hamar elakadt kezdeményezésére, amelynek forradalmasító emléke, visszhangja máig sem tűnt el a magyarországi irodalmi gondolkodásból.

Darvas József, aki a hatvanas évek vége felé felvetette a hajdani sorozat újra indítását, persze, merőben más céllal, jelleggel és szemlélettel; kérdéseket tett fel úgy, hogy bennük volt a válasz is: a szocialista szemléletű szociográfia igenlése. Válságtermék-e? Alkalmas-e a mai valóság írói felfedezésére? Van-e mit felfedezni a szocializmus viszonyai között? „Ez a szociografizáló indulat nem annak a felfogásnak a maradványa-e, amely túlzottan nagy jelentőséget tulajdonít az irodalomnak? — kérdezte Darvas. — Voltak olyan korszakok, mikor az irodalom arra kényszerült, hogy a politika helyett is politizáljon, de vajon ez ma már nem a múlté?”

Egyértelműen a szociográfiai irodalom oldalára állt a *Magyarország felfedezése* nagy olvasóközönsége is, érdeklődése Darvas József elképzelését az egyik legnépszerűbb könyvsorozattá tette. Úgy népszerű a Szépirodalmi

Könyvikadónak ez a sorozata, hogy az olvasottak továbbgondolására késztet, vitára ingerel, cselekvésre buzdít. A legjobb értelmű szocialista nevelést és öntudatosítást végzi. Kezdődött az alföldi kőolaj- és földgázkitermelés bemutatásával, *Mocsár Gábor* *Egő* aranyával,² tehát a szocialista magyar nehézipar egyik legfiatalabb ágának felmérésével. Mindjárt utána *Varga Domokos* az Erdőkerülőben³ a mai magyarországi erdőgazdálkodás helyzetét és embereit tette ismertté. Az első esztendő két kötetét akár „vívmánykönyvnek” is tekinthetjük, amennyiben magától értetődő módon — nem is tehetne másként az, aki a valóság igazi arcát festi — mindkét író a Magyar Népköztársaság gazdagodását tudatosítja, s talán a két legnehezebb iparágban, az olajbányászatban és a fakitermelésben dolgozók emberibbé lett életkörülményeit szemlélteti. E félmondatnyi megszorításunk azt kívánja jelezni, hogy a sorozat írói kezdettől fogva felelős gazdaként, bíráló szemmel tekintettek az országra, annak egyik-másik vidékére, iparára, városára. 1971-ben *Erdei Ferenc* Szegedet és környékét, s nyilván makói szülőföldjét mutatta be a Város és vidékében,⁴ *Moldova György* pedig az egyik mecseki bányatelepre ment, és igaz emberi tettek jogán írta kötete fölé a címet: Tisztelet Komlónak.⁵ A mai Magyarország népesedéspolitikai sorskérdései körül összecsapott nézeteket és tanulságokat összegezte *Fekete Gyula* már a címével agítáló könyve, az *Eljünk magunknak*?⁶ *Kunszabó Ferenc* egy sokat emlegetett tájegységre, a Sárközbe vezeti el olvasóit, hogy néhány kicsi falu életében a nemzeti gondok nagy kérdéseire keressen feletet.⁷ *Végh Antal* szabolcs-szatmári szülőföldjére invitálja olvasóit; Erdőháton, Nyíren kalauzolja olyan tüzes indulattal, amellyel minden bajt, ma-

¹ Megjelent a *Korunk* 1976. márciusi számában.

² *Mocsár Gábor*: *Egő* arany (1970. 330 old.)

³ *Varga Domokos*: *Erdőkerülőben* (1970. 245 old.)

⁴ *Erdei Ferenc*: *Város és vidéke* (1971. 445 old.)

⁵ *Moldova György*: *Tisztelet Komlónak* (1971. 445 old.)

⁶ *Fekete Gyula*: *Eljünk magunknak?* (1972. 405 old.)

⁷ *Kunszabó Ferenc*: *Sárköz* (1972. 279 old.)

radiságot, oktondiságot azon nyomban szeretne kiegészíteni.⁸ *Bertha Bulcsu* is zalai szülőföldje közelébe, a szerelmes gondjával körülvevő Balatonhoz hív a Balatoni évtizedekben.⁹ *Lázár István* szemlenni szűkebb pátriáját választja szociográfiája tárgyául a Kiált Patak várában.¹⁰ *Molnár Géza* Külvárosi barangolást ajánl olvasóinak az egyik legiramosabban fejlődő pesti kerületben, Erzsébeten.¹¹ Ebben a sorozatban jelent meg a mai magyar munkásság egyik legteljesebb, legihlettebb belső rajza, *László-Bencsik Sándor* tollából a Történelem alulnézetben.¹² Évente kéthárom vaskos kötet tehát, remek fényképillusztrációkkal. Nemrég jelent meg *Tüskés Tibor* Nagyváros születik című rajza Pécsről,¹³ továbbá *Berkovits György* riportkönyve a budapesti agglomerációról.¹⁴

Talán túlzott óvatosság nyilatkozott meg abban, hogy kezdetben a sorozat példányszámát néhány ezerben állapították meg. Az újabb kötetek már tízezerrel nagyobb példányban jelennek meg; Erdei Ferenc, Moldova György és Fekete Gyula könyveiből pedig második kiadás is készült (összesen 16 000, 28 000, illetve 24 000 példány).

Mi ad — mi adhat — igazi rangot az írói szociográfiának?

Ha hitelességének, erejének döntő tényezője az adatok halmaza lenne, a sorozat legtöbb kötete információértékeivel akkor is állná a sarat. Mocsár Gábor könyve az alföldi olajforrásokról valóban a felfedezés erejével hat. Újsághírek, napi hasznú riportok vagy szaktanulmányok közelről sem adhatnak olyan átfogó képet egy országrész új iparágáról, ennek táj- és emberalakító hatásáról, mint a sokféle megközelítési módszerrel élő szociográfia. A romantikus hangulatot vonzó Tápé e könyv alapján válik az olvasói tudatban ipari műhellyé, az „olajos” Oroszáza képét az Égő arany vetítette először az olvasó elé. Az új magyar olajbányák vidékére, Szegedre és környékére hívja az olvasót Erdei Ferenc kötete is, Erdeit azonban alapvetően más érdekli, ő mást kutat: az urbanizációs folyamatokat, azok eredményeit, lehetőségeit és akadályait. Az urbanizáció hajtóereje az iparosodás, amelynek üte-

mébe Szeged és vidéke a szocializmus korszakában viszonylag megkésettén kapcsolódott be. Erdei Ferenc azt a történelmi pillanatot ragadta meg és elemezte, amikor — az 1969–1970-es években — az új ipari forradalom betörése és a szocialista intézmények belső fejlődése itt is a felgyorsult idők üteméhez igazította a helyi haladást. Erdei a társadalomkutató tudós módszerével tárta fel Szeged múltját és mai ipari valóságát. Tüskés Tibor szépirói megközelítéssel fedezi fel Pécsét, történelmével és távlatával, azt a régi dunántúli kultúrvárost, amelyet szintén az ipar tesz modern nagyvárossá. Tüskés előbbi műveiben is a környezet és az emberek viszonyát vizsgálta; Pécsét húsz éve él, egyéni tapasztalatait és névjelekkel szerepeltetett, különböző rétegekhez tartozó pécsiek véleményét vetette össze, így alakította ki, a szubjektív és az objektív látás ötvözetével, a teljes, hiteles városképet. Azonos témát nagyon eltérő módon dolgozott fel két kortárs szerző, és meglepően — vagy magától értetődően — azonos tapasztalatokra jutott. Mindkét módszer alkalmas a mai élet emberi és társadalmi valóságának hűsége érzékeltetésére, hiszen nem a módszeren múlik a siker, hanem a látás mélységén és a toll becsületén, bátorságán.

Az eredmények és a tennivalók szoros egybekapcsolódása jellemzi a kötetek legtöbbjét: minden győzelem a harc újabb állomása. Az alkotó küzdelem egészéből és nehézségeiből — vagy éppen kudarcaiból — kiszigetelt siker nem ösztönöz, hanem lefegyverez, vallja Moldova és vele együtt a szerzők valamennyien. A józan eredmények, lehetőségek számbavételével a legtöbb tévhitet talán Varga Domokos könyve oszlatta el. Magyarország mint fátlan, erdőten táj élt a köztudatban. Lássuk csak, mondta Varga Domokos — foglalkozása szerint erdőmérnök —, igazán ez a helyzet? Pontos felmérés szerint az ország egyhatoda erdő, ez pedig nem kevés. Ha szakszerűen gazdálkodnak a fával, telepítenek, gondozzák az erdőket, akkor még kivételre is jut fa. (Egyik-másik fajtából az ország mindenképpen behozatalra szorul.) Vagy a magyar pusztai pásztornép lenne,

⁸ Végh Antal: Erdőháton, Nyíren (1972. 320 old.)

⁹ Bertha Bulcsu: Balatoni évtizedek (1973. 274 old.)

¹⁰ Lázár István: Kiált Patak vára (1974. 472 old.)

¹¹ Molnár Géza: Külvárosi barangolás (1974. 266 old.)

¹² László-Bencsik Sándor: Történelem alulnézetben (1973. 389 old.)

¹³ Tüskés Tibor: Nagyváros születik (1975. 228 old.)

¹⁴ Berkovits György: Világváros határában (1976. 341 old.)

amelytől idegenek az erdők? A cáfolat hevében nyelvészeti, településtörténeti érveket is előkeres. Az első megtelepedés makkos Pannóniában, hegyek, helységek elnevezése — somból Somogy, hársból Harsány, fűzből Füzes, égerből Egres — bizonyítja, hogy az ősök nemcsak a földművelés elemi ismereteit hozták magukkal a keleti égtájakról, de az erdőelés hasznos tudományát is. S ezt nem felejtették el később sem. Magyarország mai erdeinek tekintélyes része új telepítés, gondozott erdőség.

Mindegyik kötet e sorozatból sereg-szemléje is a harmincstendős változásoknak, eredményeknek. A Balaton mentén vagy Zemplénben, Sárközben, Pesterzsébeten vagy Bács-Kiskun megyében, mindenütt van lehetőség szocialista számbavételre. Az adatok, a statisztika ebben szinte nélkülözhetetlen, habár ceppet sem egyedüli eszköze a tudatosításnak. Néha tartószlopa a szociológiának egy-egy jól megválasztott szám vagy számsor, összevetés, kiindulási pont vagy bizonyíték — szinte sohasem pusztá ürügy —, s nemritkán érzelmi hullám elindítója. Ezek a kötetek is tanúsítják: a patriotizmust éppen ez a — számokkal is mérhető — realitás teszi erőteljes, férfias érzelmmé.

Ha a szociológia hitelességének mércejeként a közigazdászai hozzáállást, elemzést, széttekintést vennénk, akkor például Erdei Ferenc kötete, de nemcsak az övé, illeten fejtegetései okán is a legjobb szociográfiai műnek minősülne. Közösségben gondolkodó író, felelősségteljes politikus, erős gyakorlati érzékű tudós munkája a Város és vidéke. Szeged, Hódmezővásárhely, Makó, Szentes és Csongrád városa múltjának, jelenének és távlatainak taglalásakor az olvasó a sorok mögött érzi a nagy tapasztalatú társadalomszervező szakembert, ki a helyi gondokat bölcsen emeli országos szintre, s helyezi bele az adott történelmi keretbe és a kor irányába. Közigazdász szemmel rajzolja meg az urbanizáció szocialista útját; a „népi író” nosztalgiaja nélkül érvel a városiasodás mellett, csakhogy nem azért a — tőkés világban érvényesülő — urbanizációért, amely a falu, a „vidék” minden értékét elpusztítja, szétporlasztja, hanem a tényleges szellemi, hagyománybeli javakat magába integráló s vele gazdagodó városiasodásért. Erdei Ferenc a falusi népből átáramló munkásság jellemzősekor egyszerűen tudós közigazdász és erősen szubjektív író, aki véreinek tekinti a teg-

napi falusit és a holnapi városit egyképpen.

A szociográfiának kétségtelenül lételeme a közigazdász, vagy ha ez a fogalom szélesebb érdeklődést jelez, a nemzetgazdász szemlélődés. Egy olyan kötet is igazolhatja ezt, mint László-Bencsik Sándor elsődlegesen riportos, írói fogantatású műve, a Történelem alulnézetben. Egy csomagolóbrigád története, tagjainak portréja. Ennyi? A mai magyarországi munkásság, az „élő osztály” képe, a maga történelmével és belső titkaival. Izgalmas művészi látélet a proletár perifériáról — belülről tekintve a sorsokat, eseményeket, életvitelt, külvárost. László-Bencsik remekével a magyar szociográfia nemcsak témájában tágtult óriásit — valamikor szinte kizárólag a paraszti életéről születtek maradó alkotások —, de művészi csúcspont is felérkezett. Mesterházi Lajos jellemzése szerint, „ha Darvas József kezdeményezéséből, a *Magyarország felfedezése*-sorozat nagyszabású tervéből semmi más nem valósult volna meg, csupán ez az egy könyv, szerintem már akkor is megérte. Szemléletfordító írás. Ez után a könyv után bizonyos dolgokról nem gondolkodhatunk és nem beszélhetünk úgy, mint eddig.” (Népszabadság, 1974. december 25.)

Nos, ebben a mélységesen átélt, mélységesen írói és fájdalmasan lírai könyvben igen találó közigazdászai eszmefuttatásokat olvashatunk. A csomagolás a termelési folyamat utolsó, záró fázisa, s ez lehetővé teszi, hogy a csomagoló — sokszor néhány elemi osztállyal is — végiglassanak „az egész pályán”. Észlelik a termelési folyamat gyengeségeit vagy jó működését, a kieséseket, hanyagságokat, a feszültségeket vagy éppen konfliktusokat. „Úgy is lehet ezt fogalmazni, hogy belátjuk az egész népgazdaságot alulnézetből...” És éppen mert ennyire végiglátják a pályán a Szegvári csomagolóbrigád tagjai — az ő könyvük a Történelem alulnézetben — mélyen, érzelmileg is, nemcsak anyagi érdekeik szerint azonosulnak a népgazdász gondjaival, feladataival. Sőt, ha az előző termelési láncszemekben kiesés történik, ők szinte ösztönösen, hajrával is behozzák az eltékozolt időt. Nem azért, mert angyalok vagy megszállottak, jellemek, helyzetek, gondolatok átfestése, megszelidítése ellen. Csakhogy... ezekben az emberekben most ébred, támad, erősödik a hűség, a munkásszolidaritás és öntudat, s éppen

az a könyv szinte páratlan értéke, hogy ezt sikerült teljes értékűen ábrázolnia.

László-Bencsik Sándor könyvében igen szép vallomásokkal találunk a lelkek mélyén munkáló osztálytudatról. A Szegvári brigád tagjai talán nem is sejtik, milyen erővel él bennük az állampolgári felelősségérzet, a munkás-szolidaritás. Pedig kívülről talán a legelmaradottabb tudatú munkásoknak nézhetné őket a felületes szemlélő. Sőt, izgága embereknek, akik tele vannak panasszal, ha énekelni támad kedvük, azt éneklük, hogy *Vándorfelhők fenn az égen*, vagy azt, hogy *Akácus út, ha végigmegyek rajtad én...*, szóval százszázalékos kispolgári slágereket (László-Bencsik, a volt néprajzos erről is faggatta őket); de a melő az más, azt végzik munkaidőn túl is, vasárnap is, ingyen is, ha úgy alakul, mert az becsület, tisztesség, emberség dolga. Természetes igazságérzetük és emberségük a szervezett közösségben, a brigádban egy új erkölccsel, szocialista igényekkel találkozik, és lassan — ezekkel ötvöződik. A legnehezebben hozzáférhető rétege ez a munkásságnak, a legfrissebb, s legjobban kötődik a múltbeli ragadványokhoz. A perifériából törnek be az élet közepébe, munkájuk révén el is érkezik oda. Felülről, kívülről közelítő író feltétlenül torz képet kapna róluk. László-Bencsik Sándor alulról és belülről élte (maga is évekig e brigád tagjaként) az életüket. Ezért ismerhette meg őket önfeláldozásuk és önzésük, műveletlenségük és lelki gazdagságuk teljességében. A magnetofon, a jegyzetfüzet segítette, de az írói kíváncsiság vezette el hozzájuk, külvárosi prolikákakba, ingázó vonatokba, a csomagolóbrigád gyakran változó munkahelyeire és az egymástól alig különböző ivókba.

Ha egyetlen színt kifejejt az összképből — ez írói gyarlóság lenne —, vagy szándékosan elhagy belőle valamit — ami már gyávaság lett volna —, a könyv egésze torzul el, egyensúlya billen meg, hitele vesz el. Az írói szociográfiának, mint minden irodalmi műfajnak a hitele ugyanis az önkínzó, ha kell, önleplező, mindig következetes őszinteség. Ez az írói hitel alapja, aranyfedezete, ez az író állampolgári felelősségérzete, miként a Szegvári brigádé az a belső hűség, amely még soha nem engedte meg nekik, hogy „leültessék a termelést”.

Végh Antal ennek az állampolgári felelősségnek a nevében ostorozza a szabolcsi Penészlek község állóvíz-éle-

tét. A penészleki riport előbb folyóiratban jelent meg, s országosan csattogó vitát kavart. Bertha Bulcsú könyvről szólva az egyik kritikus azt írta, hogy „jó szociográfiát csak tisztességes író írhat”. Végh Antal publicista türelmetlenséggel, Bertha Bulcsú lírai oldottsággal vallott a természet szépségeiről és az emberek embertelenségeiről. Az olvasó olthatatlan szomjjal várja az író őszinteségét, nyíltságát, igazmondását. Könyvterjesztői felmérés szerint e sorozatból nem a legtudományosabb megalapozottságú vagy nem is az íróilag legjobban megmunkált kötetek fogytak el leghamarabb, hanem azok, amelyek a legjobban elevenbe vágtak. Ez a nyíltság mutatja meg a teljességet is. Lázár István zempléni krónikái a táj minden jelen vagy múltbeli kérdését érintik, a tisztázás igényével. Beszámol az újhelyi zsidóság drámájáról, s éppen a felsorolt nyers tények vádolnak a legkeményebben. Kifejti véleményét a cigányok helyzetéről, beilleszkedésük megoldásáról. Lázár könyvéből az az otthonosság érződik ki, amelyet nemcsak a szülőföld élményei adnak, hanem főként négyesztendei szakadatlan idejárása, dokumentálódása. A teljességigény megvan a többi könyvben is. Moldova nem siklik el olyan „kényes” kérdés fölött sem, mint az étkezés módja régen és manapság, hiszen ez is mélyen összefüggött a munkásélettel, a komlói bányászok hanglejtésével, életérzésével, s ahogy elmond mindent, kiderül, nem is „kényes” az, nem is rejteni való. A nép ügyis jól ismerte és ismeri tulajdon életét, s a nép dolgait egyébként is a néppel kell megtárgyalni, hogy a „családban” maradhasson a tanulság.

Kunuszabó azért ment a sárközi falukba, hogy itt — ahol a nép mindig makacsul bekapaszkodott múltjába, hagyományába, hogy fennmaradhasson — a jövő útjait megkeresse. A közös sorsvállalás erejében találta meg. Kunuszabót nem a táj szépsége, a természet világa vonzza, nem a néprajzi kuriózumok, hanem az emberi világ, gondolkodás, szokások. Minden sors példa és tanulság. Kunuszabó mércéje: ön maga gyermeki élményei, az egykori cseleedsors kilátástalansága és a mai nemzeti gondok, feladatok távlatai. Optimizmusa kicaeng még a panaszkodásából is, mikor a kevés gyermek, a „bujdosó szemlélet”, a sárközi bajok miatt perel.

Tájakról, jelenségekről szólnak a sorozat kötetei, de hőseik mindig — az

emberek. „Az író, aki a társadalom mozgásának és állapotának leírására vállalkozik, az emberre figyeljen elsősorban” — ütötte le az alaphangot Mocsár Gábor, s mindegyik társa ehhez tartotta magát, hiszen az irodalom alapvető szabálya és igénye ez. A szociográfiát a mégoly teljes, impozáns számok, meggyerő fejtegetések sem teszik irodalommal. Csupán a meggondolkozató emberi sorsok. Az olvasónak szemébe kell mondani azt is, ami kellemetlen számára. Igaz, az írói bírálókat tünhet moralizálásnak, fölényes kioktatásnak, móresre tanításnak. Lázár István azonban remek riporteri fogással él. A tiszacsermelyi orvosi rendelőben egy praktizáló tanzániai orvos, bizonyos Sarungi doktor a betegeit csendes dohogással döbbsenti arra, mit is köszönhetnek a szocialista magyar államnak. Ha az író mondja, iskolás leckének tűnik; Sarungi doktor szavai az élmény erejével vésik be a tanulságot a tudatokba.

Művészi erőben is gazdagodik az írói szociográfia, ha szerzője a társadalom egészét foglalkoztató, igazi közösségi problémákat pendít meg, s a széles népi véleményben keresi a megoldás útját-módját. Fekete Gyula könyve — az *Eljünk magunknak?* — a magyarországi népesedési vitába kapcsolódott be, illetve annak hullámverését összegezte. Az egyik legsajátosabb „magánügy” vált közügyé. Fekete Gyula minden véleményt felvett kötetébe, éppen azért, hogy az olvasói nyilvánosság előtt szembesítse őket. Írói meggyőződése az, hogy csak a köz színe előtt, a köz ítélete semmisítheti meg az önzés, a nihilizmus, a parazita szemlélet maradványait, erősítheti az etikai és igazságérzetet meg a vele járó felelősséget. A népesedési gondok leküzdésében pedig nélkülözhetetlen nemcsak a társadalmi gondoskodás, de a nép jó közhangulata, lelki beállítottsága.

Immár sok tekintetben megoldódott vagy a megoldás felé tartó kérdésnek érzi az olvasó, visszatekintve, Fekete Gyula könyvének gyötrelmes írói gondjait. A vélemények nyílt szembesítése csakugyan a lelkekben munkálta ki a legtöbb változásokat az élet, a gyerek, az édesanyák érdekében Magyarországon. „Demográfusok szerint a társadalom egészséges fejlődését legbiztosabban a népesség »enyhén bővített« reprodukciója alapozza meg. Tehát: ha a

szülőképes korosztályok néhány százalékos ráadással gondoskodnak utánpótlásukról. Nálunk ma ez a demográfiai optimum kb. 180 ezres évi születésszám volna” — írta Fekete Gyula 1970-ben. A Magyar Népköztársaság Központi Statisztikai Hivatalának jelentése szerint: „1974-ben 186 275 gyermek született, 30 051-gyel több, mint 1973-ban; az ezer lakosra jutó élveszületések száma az előző évi 15,0-ról 17,8-re emelkedett. Ilyen magas élveszületési arány 18 éve nem volt. Legnagyobb mértékben a második szülöttek száma nőtt, jelentősen emelkedett a harmadik szülöttek száma is.” A legújabb statisztikai adatok még biztatóbbak, ugyanis 1975-ben már 18,4 ezrelék volt a születési arányszám.

E sorozat mindegyik szerzője azzal a felelősséggel írta meg könyvét, hogy vele legjobb szándéka szerint haszon, alkosson, gyarapítson, ama Kőlcsey szellemében, aki a modern magyar szociográfia őseit írta meg. Talán ezért hivatkoznak könyveikben, néha többször is, javító szándékukra és munkamódszerükre: miért választották éppen azt a vidéket, jelenséget, hogyan dokumentáltak és láttak hozzá az íráshoz. Ezek a műhelyvallomások (eredményeikkel, a művekkel hitelesítve) irodalomtörténeti értékűek, mert egy fontos műfaj mai alakulását szemléltetik.

Bizonyítja ez a sorozat — és a tőle elválaszthatatlan, egy eszmekörbe kapcsolódó, sikerült rokonművek sora —, hogy az írói szociográfia, az irodalmi riport alkotástörvényei legalább olyan kitapinthatatlanok, egyénenként változó, mint a regényé. Zám Tibor (Bács-Kiskunból jövök) a nyers életet magánval rögzíti, hogy a viták tévesz-közgyűlésekről és másunnan egy árnyalattal se szegényedhessenek meg.¹⁵ Leghitelesebben az ő köteté tudósít a szövetségi demokrácia „működéséről” vagy akadozásáról, a mai magyar falu vezetésének — remek írói témákat kínáló — folyamatáról. A magnóra vett való világot, persze, nem belemásolja a kötetbe, hanem beleszerkeszti, vágja, montálja és kommentálja, így válik a drámai nyersanyag művészi alkotássá. Végh Antal, úgy tűnik, a minél hatósabb véleménynyilvánítással törődik. Kunszabó Ferenc nagyon figyel riport-alanyainak nyelvi állapotára, beszédstílusára, ezzel is hangulatot érzékeltet, gúnyoros felhangokkal bírál, máskor

¹⁵ Zám Tibor: Bács-Kiskunból jövök (1973. 288 old.)

rokonszenvet ébreszt, vagy időbeli régiséget érzékeltet, vagyis hatásosan jellemmez. Erdei Ferenc tömören, szinte farkon fogalmaz, azzal a közigazdászai avatottsággal, amelyet a magyar szociográfia ezt igénylő helyein néha még a lírai hangütés pótol.

LAJOS ÁRPÁD:

ESTE A FONÓBAN (Borsodi népszokások)

(Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda, Bp., 1974. 321 old.)

A Népművelési Propaganda Iroda kiadásában jelent meg a fenti címmel *Lajos Árpád* hatalmas munkája, melyet eddig Borsodi fonó cím alatt, sokszorosított formában, csupán néhány szakember forgathatott.

A fonó — mint a szerző a bevezetésben írja — „társadalmi, gazdasági átalakulásunk hatalmas sodrában... elmerült. Már csak emlékei élnek. De ezek az emlékek is gyorsan fakulnak, enyésznek. Felszínrehozásuk, történeti és népművelési emlékként való átmentésük az utókor számára égetően sürgős és részletekbe menő munkát jelent”.

Ezt az égetően sürgős és részletekbe menő munkát végezte el Lajos Árpád nemcsak a tudós alaposágával, hanem a néprajzos, sőt a népnevelő lelkesedő, lelkesítő hitével országunk olyan területén, ahol a kenderfeldolgozás munkája talán a leggazdagabb szokásanyaggal párosult. Könyvének adatait hihetetlenül nagy és alapos gyűjtőmunkájából meríti. Maga az a tény, hogy a szerző egymaga 79 falut jár be több alkalommal is, és méri fel bennük a fonás eszközeinek, munkamenetének tárgyi megnyelvjárási anyagát a hozzájuk fűződő szellemi hagyományokkal, akkora időt, energiát igénylő, páratlan emberi cselekedet, ami önmagában is bámulatot ébreszt az olvasóban.

Erre csak az a lelkesedés tehet képesé valakit, ami Lajos Árpádból is árad. De lelkesedése, tárgyának szeretete mellett is mindig tárgyilagos tud maradni. Ezért lesz könyve a fonókról való ismeretek hiteles forrása késői korok számára is.

A fonó a magyar népeletnek az a területe, melyhez a közvélemény kellő ismeretek híján a legtöbb romantikus el-

A Magyarország felfedezése-sorozat — a kritika szerint is — nemcsak a társadalmi tudat alakításában jelentős tett; egyben irodalomtörténeti eszmény és eredmény.

Beke György

képzélést fűzte. Elképzelése jóformán mindenkinek volt róla, mert a fonó hatása még azokra is kisugárzott, akik távol voltak a paraszti élettől. Ehhez a réteghez főleg a fonóházak nótaszója, a bennük forgó fiatalság derüje jutott el, a képzeletükben úgy rajzolódott ki a kép a fonóról, mint ami csupa „idill, enyeltés, apró zavartalan örömök” helye. Lajos Árpád könyve szétosztja ezeket a romantikus elképzeléseket, valóságos, apró részletekig kirajzolt képet fest a fonóról, s a mögötte levő társadalmi életéről.

Először is azt tudja meg ebből a könyvből az olvasó, hogy a kender termelése, feldolgozása — melynek a fonás tulajdonképpen csak egy része —, igen hozsadalmas, sok fáradságot, meg hatalmas ismeretanyag biztos tudását követelő munka. Nemcsak a kenderre mondja a szállóige: „Hej kender, kender, de sok kínon keresztülmegy!” A kenderrel dolgozó ember is megszenved mellette. „Van ahol hetven (Bódva), van ahol kilencven (Hór-vidék) féle munkát emlegetnek, amin a kender átjut a vászonig”. Még példabeszédbe is foglalják némelyik helyen: „Elvetik a kendert, mégse pendel az. Ki is nyúvik, mégse pendel az. Megtörik, meggerebelik, még akkor se az. Ha megfonik, megszövik, majd csak azután pendel az.”

Milyen nagy ismeretanyag alkalmazásával lesz fonásra alkalmas a megdolgozott kender. S a három vagy négyféle szöszminőséget, pl. milyen sokféleképpen nevezik csak egy megyének tizenkét tájegységén és csupán ennek a négyféle szöszminőségnek jelölésére negyven nevet sorol fel Lakatos Árpád. Micsoda gazdagság!

Hát még maga a fonás mennyi ügyességet követelt. A nők „a jól fonnitudást nemcsak magukban ápolták, de köteleységüknek tekintették nemzedékről nemzedékre áthagyományozni is. Az asszony tanította a lányát, gyakorta a nagyanya az unokáját, s méghozzá jókor, korán, hogy a felnövő leánygyerek

szakértelmében, szorgalmában gyönyörködjük, s leendő házaseletének útjára nyugodtan, bátran bocsáthassa."

A fonó romantikáját mi sem oszlatja el jobban, mint az, amit a fonó egészségügyi és szociális vonatkozásairól olvashatunk a könyvben. „A fonogatás — mint minden női kézimunka — kellemes, bájos látvány, de végzése korántsem oly könnyű és kellemes, mint azt az ember első pillanatra gondolná. Szórazokoztató, de fárasztó, és sok kellemetlenséggel, sőt fájdalommal is járó munka... A háta szakad össze mán az embernek a sok üléstől, nincs hova megvessük a hátunkat — panaszkodnak néha a fonó asszonyok.”

Különösen az idősebbek panaszkodnak. „Fojtó a csepüpor, köhögget bizony... A porát nem bírjuk, fülünk tőle nagyon... A balkéz ujjai kisebesednek a nyálazástól és fonalhúzástól, sodrástól, a jobbkez ujjain, különösen a nagyujjon és a mutatóujjon gumó nő az orsó szorításától és pergetésétől... A száznak, nyelvnek és száj szélének is van elég baja a fonással. A kender pora a szemet is rontja”, hát még az olajmészes, sőt régen a meggyújtott fa világánál való fonás.

De bármilyen törődéssel járt is a fonás, mégis ragaszkodtak hozzá az asszonyok. Társadalmi helyzetükből eredően megszokássá, belenyugvássá vált a fonás. Milyen igazságtalanság volt, hogy a szegényes körülmények között, egészségtelen munkakörnyezetben végzett ártalmas, és mégis nagy tudást igénylő fonómunkát annak idején az egyházi szervek elítélték, a hatóságok meg üldözték. Mekkora életereje volt népünknek, hogy mégse hagyta megsemmisíteni a fonót (csak az új termelési viszonyok létrejötté, az új gazdasági-társadalmi életforma szüntette meg), sőt költészetével, játékos kedvével, dalaival, humorával színessé, vonzóvá is tette azt.

Mert a fonó nemcsak régi munkamód, hanem népszokás is volt. Különösen a fiatalok teremtettek kultuszt belőle. „A fonóban valóban zengett a nóta, folyt a mese, találós mese, játékos fiatalság zajongott. Suhogott a fonal, pörgött az orsó, koppanva hullt a földre, csattant a csók. A tűzhelyen főtt a szegények csemegeje, a szemes kukorica... a köznapok végén, szombaton, de méginkább vasárnap kisebb mulatságok, táncok zajlottak, de a fonóházakban rendezték meg a bállokat, farsangi ivókat, éjszakaméréseket is. A fonó egyuttal az ifjúság nagy pró-

bája, vetélkedése volt... Itt vált el sokszor, ki az életrevaló. A kölcsönös megbecsülés, sőt sokszor a párválasztás erő- és ügyességpróban múlt. Itt szövődött tartósan szerelem legények, leányok közt, mely nagyon sok esetben házassággal végződött”.

Ha megcsodáltuk a könyv százoldolnyit, igen részletes anyagát a fonásról, mint régi munkamódról, ez a második rész, mely terjedelemben is ötszöröse az elsőnek, valósággal elkápráztat. Szín pompás gyűjteményt kapunk itt a fonó szellemi kultúrájából. Lányok, legények dalai, búcsúzó dalok, balladák sorában megtaláljuk legrégibb népzenei hagyományainkat éppúgy, mint népköltészetünk újabb hajtásait. Ez a hatalmas anyag kiválóan alkalmas arra, hogy pávaköreink, együttesek felfrissítsék belőle műsoraikat, s mind maguknak, mind hallgatóiknak igaz örömet szerezhessenek.

A játékok hatalmas anyaga még a felnőttek társas játékaiból is ad ízelítőt. Mert a magyar mindég játékos nép volt. Nemcsak a gyermekjátékokban, hanem felnőttjátékokban is hatalmas anyagot hagyományozott nemzedékről-nemzedékre. A felnőtt játékokról magam is találtam Borsodban egy 1751-ből való, szigorúan tiltó egyházi jegyzőkönyvet, mely a Consistorium büntetésével fenyegette azokat, „akik Vasárnapokon, kiváltképpen a két prédikáció között (az utcákon férfiak, leányok, s asszonyok elegeleg) Istennek bosszúságára rútt, fajtalan és minden jó lelkeket botrányoztató játékokat szoktak elkövetni”. Milyen kár, hogy „elrettető példának” nem írt le néhányat belőlük a szigorú jegyzőkönyv. Sokat tűnődtem azon, hogy ugyan hová lehettek a felnőttek régi játéka? Az utcáról behúzódtak a fonóházakba. Lajos Árpád könyvéből íme, részletesen megismerhetjük ezeket az évszázados hagyományt őrző régi felnőttjátékokat is.

Az Este a fonóban nemcsak a szakembereknek felbecsülhetetlen érték, hanem minden hagyományaink iránt érdeklődő olvasónak is az. Még a néprajzban járatlanok számára is lebilincselő, ismereteket gazdagító olvasmány. A néphagyományaink ápolásán fáradozóknak pedig nemcsak bőséges anyag forrása, hanem azé az erő és hité is, amelyet Lajos Árpád életművéből saját munkásságukhoz meríthetnek.

Barsi Ernő

BERÉNYI ANDRÁSNE:

NAGY ROZÁLIA A NEVEM

(Gondolat 1975. 436 oldal)

Berényiné Nagy Rozália tarnabodi parasztasszony önéletrajzi könyve egyik fejezetének ezt a címet adta: „Nekifeküdve a zord időnek”. Bátran adhatta volna az egész könyvnek is, hiszen olyan ember élete kerekedik ki a kötetből, aki valóban zord időkben élt meg. A hevesi parasztasszony sokszáz oldalas kézírásos hagyatékából szerkesztett könyv majdnem egy regény. Mert stílusának tisztasága, nyelvének lendületes ereje, mondanivalójának sokrétűsége vetekszik a legjobb szépprózával.

Majdnem regény, de több is — szóval nem regénynek íródott. Mert kevesebb benne a történet, mint a szépprózai íráshoz kell, ugyanakkor amit leír, az témájában gazdagabb és sokszínűbb, mintsem belefértne egy regénybe.

Mi hát akkor ez a többszáz oldalas, olvasmányos és témagazdag könyv? A legjobb „néprajzi kincsesbányák” egyike. Ilyen színvonalon, ilyen hőfokon, ilyen alaposan és ilyen szerző tollából kevés könyv íródott nemcsak nálunk, de határainkon túl is az elmúlt száz év pa-

raszti világáról; s a paraszti-népi élet változásáról.

A könyv felöleli a századfordulót megelőző évtizedtől egészen 45-ig a magyar falu és imitt-amott a város életének változásait is. Berényiné azt írta meg, amit megélt — tapasztalt. Éles a szeme, jó a füle és a lényegét látja meg. A tárgyak, szokások, életmód, vetés-aratás, születés-halál leírásánál, megjelenítésével csak annyit „szépi”, ami az olvasmányossághoz kell.

Mindezek olyan plasztikusan elevenednek meg, hogy bárki számára élvezhető és érthető az, amit Berényiné leír. A ma már jóformán csak múzeumfalukban fellelhető tárgyak, használati eszközök, de maguk a házak is életközbe kerülnek Nagy Rozália író-asszony tolla nyomán.

Remek ez a könyv azért is, mert — gondolom, mondani sem kell — Berényiné világéletében abban a környezetben élt, amit megírt. Továbbá azért is jó a könyv, mert hasznosítható a honismereti, szülőföld-megismerő munkában. Hiszen ez a kötet is úgy született, hogy írója évenként részt vett és díjat nyert az Országos Néprajzi Gyűjtőpályázatokon.

Budai János

GYÖRI KLÁRA:

KISZÁRADT AZ ÉN ÖRÖMEM ZÖLD FÁJA

Sajtó alá rendezte és az előszót írta: Nagy Olga

(Kriterion, Bukarest, 1975. 207 old.)

Győri Klára széki parasztasszony emlékezésének első részleteit már két esztendővel ezelőtt megismerhettük: annak idején a Valóság és a kolozsvári Korunk között válogatást a kockás kéziratos füzetek megdöbbentő anyagából.

Özvegy Filep Istvánné, Győri Klára 1899-ben született a Szolnok-Doboka megyei Szék községben. A Mezőség hajdan szabad királyi városa ekkor már — sóbányái kimerültével — csak egy a sok falu közül, s népe verejtékes kinnal küzd a vidék suvadásos, erodeált földjével. Lakosai már elvesztették hajdani jogi különállásukat, de sajátos, hagyománybeli vonások még megkülön-

böztetik őket a szomszédos falvaktól. A hagyomány lényeges elemei — a szokások, a külső és belső építészet, a tánc, a muzsika — közül legszembetűnőbb talán a viselet. Ez a sötét alaptonusú, de mégis dekoratív öltözék az 1717-es tatár pusztítás után tett fogadalom emléket őrzi.

Ennek a gazdag, hagyományát mindmáig őrző közösségnek a mindennapjait írja meg a falu Győri Káli nénije, a Felsőzeg nevű falurész fonó- és táncházának háziasszonya. Káli néni, a falu életének éles szemű megfigyelője saját sorsának leírása mellett megírja faluja szorosán zárt közösségi életét is a század tizes éveitől napjainkig. Könyvének felülmúlhatatlan becsét, értékét jelenti az a tudatos, már-már szépírói törekvés, amivel Szék város nagyközség szokásvilágát rögzíti.

Bámulatos az az erő, mely egy 74-75 éves parasztasszonyt élete megírására

¹ Dr. Kós Károly—Szentimrei Judit—dr. Nagy Jenő: Szilágysági magyar népművészet. Kriterion, Bukarest, 1974. 229 o. — Beke György: Szilágysági hepehupa. Kriterion, Bukarest, 1975. 229 o.

készlet. Belső igény volt számára, hogy férje — aki 55 éven át volt nyomorgatója, testi-lelki kínzója — halála után tollat fogjon és lávapatok ömlésű, elfojthatatlanul feltörő, legbensőbb érzéseit betűkbe öntse. Félretéve minden tartózkodást, álszemérmert, elnyomott, elfojtott önmagát írja meg: életének meg-rázó, felkavaró, iszonytató és felemelő teljességét tárja elénk és kiált fel *Sütő András* hőisének szavaival: „Itt állok, másként nem tehetek!”

Élete — bár különleges fogékonysága, érzékenysége, eredeti gondolkodásmódja kiemeli őt a széki parasztság-szönyök sorából — a legáltalánosabb módon fejezi ki, láttatja meg azt a mérhetetlen alávettséget, kiszolgáltatottságot, amiben a széki asszony a férjével szemben a mai napig él. E sorok írója személyes élmények alapján írhat Káli néni páratlanul eleven, sodró, szuggesztív mesélőkedvéről, kiapadhatatlanul folyó meséiről, igaz történetei-

ről. Ezek a mesék azóta önálló kötetben láttak napvilágot, szintén a *Kriterion Könyvkiadónál*. A *Kiszáradt* az én örömem zöld fája és a következő kötet nagy mesemondóink — *Ámi, Fedics, Jakab István* — mellé emelik *Filep Istvánné Györi Klárát*. Ez a két kötet szépen példázza azt az áldozatos, több évtizedes gyűjtőmunkát, melyet *Nagy Olga* kolozsvári néprajzkutató, az erdélyi közelmúlt és a ma paraszti valóságának elemzője végez.

Káli néni nem érthette meg könyvének megjelenését, 1975. augusztus 4-én meghalt. A széki temetőben a falu apraja-nagyja mellett ott voltak az erdélyi magyar irodalmi közélet képviselői is.

A hírek szerint hazai forgalmazásra ötezer példányt vesznek át a műből. Legyen ez az ötezer kötet és e rövid ismertetés megemlékezés Káli néni mindmáig fejfa nélküli, jeltelen sírján.

Dobos László

KÉT KÖNYV A SZILÁGYSÁGRÓL¹

Egymás mellé kívánczik ez a két könyv, nemcsak azért mert mindegyik a Szilágysággal foglalkozik, még inkább azért, mivel egymás ellenpólusai, s így kiegészítik egymást. A népművészeti kötet tárgya a múlt és hagyománya. *Beke* könyve is tekintet ugyan a múltba, de mélyen a jelent kutatja, alcíme szerint is riportkönyv. Más szempontból viszont nehéz egymás mellé állítani őket. A szerzői hármas tárgyalási módja leíró jellegű, tárgyilagos helyzetfeltárással törekszik a tudomány száraznak tűnő módján, valójában azonban nem szentvitenül. *Beke* sokkal dinamikusabb módon a változó és alakuló embert a maga szubjektív meghatározóival együtt kívánja elénk állítani, hol mértékkel adagolt statisztikai adatok, hol lírai vallomások fényében, mindig egyenest arra irányítva a figyelmet, hogyan élnek, milyen irányban mennek. Mindkét megközelítési módnak vannak erőnei és gyengéi, de mindegyik jogos vizsgálati út.

Sok szállal tapad hozzánk, a magyar történelemhez ez a szilágysági táj, *Wesselényi* és *Ady* szükebb hazája, s így érthető, hogy mindegyik tudósítás érdekel bennünket. A „hepehupák” zugaiban megbújó magyar és román fal-

vakban ugyanúgy egy új világ építése folyik, mint nálunk, még a gondok is hasonlóak, s érthetően, figyelemreméltó számunkra az is, hogy miként tud helytállni ebben a munkában a haladást szolgálva, a nehezebb körülmények között élő magyar rokonságunk. Találtak-e ott ki alkalmas és jó módszereket a nehézségek legyűrésére, mennyire haladtak előre a mostoha adottságú vidék román és magyar lakói?

Nagyon pozitív az a kép, amely mindkét könyvből kibontakozik. Kősek könyve a népi építkezés, a lakásberendezés, a fazekasság, a fafaragás, a szöttek és a varrottas, s az öltözködés területén veszi számba mindazokat a teljesítményeket, értékeket, amelyeket a szilágysági magyar nép létrehozott vagy magáénak tekintett. Egy része ezeknek már csak a múlt emléke, amit most betűkbe és képbe rögzítettek, más részük a közelmúlt vagy jelen gyakorlatában még él. A szerzők igen gazdag népművészeti anyagra bukkantak, a sírjelektől kezdve a varrottasokig, s úgy tárták fel mindezt, hogy ne csak a „terméket”, a népművészeti alkotást láthassuk, hanem az alkotó embert is. Ezért végigkísérték azt az egész folyamatot, amelynek során mindezek létrejönnek, látjuk funkcionálásukat is a

virágzástól az elmúlásig. Ily módon meg tudják világítani nemcsak a népművészet szűkebb területét, hanem a népiélet és néphagyomány szélesebb körét is.

Beke mint gyakorlott riporter értő kézzel tapogatja az élet lüktetését, a témához igazítva az alkalmazott formát. Krasznáról, a ma is városi öntudatot hordozó településről levél formájában tudósít. Meg tudja találni Ady nyomait Zilahon, a „csuprosok” városában, miközben néhány markáns ecsetvonással a mai emberek arcéletét is felvillantja. Az 1968-ban ismét várossá lett Zsibón ennek az előrelépésnek az okait és hatását kutatja. Szilágysomlyón egy új termelési ág, a pezsgőgyártás felfutása ürügyén próbálja kikapintani a gondolkozásban jelentkező változásokat. Kárásztelken, Sarmaságon stb. a helyi életkörülmények állnak érdeklődése előterében, míg más riportok kevésbé lokális kötődésűek, egy-egy probléma vagy személy, illetve intézmény köré csoportosítja kérdéseit és észleléseit. Riportjai mindig epikus felépítésűek, távol Wallraff dramatikus megoldásaitól. Indításainál gyakran kérdésesnek érezzük, hogy nem szaporítja-e túlságosan a szót jelentéktelen részletek idézgetésével, de a végén

rendszerint megnyugszunk, mert kiderül, hogy ezeknek az apróságoknak is helyük van az egész folyamatban. Jó riporter módján idéz adatokat a jövedelmekről, népszaporulatról, fürdőszobákról, televíziókról stb., de jól tudja, hogy e tetszetős adatok mögött mélyebb emberi tendenciák lapulnak meg, s mindenekelőtt látni kell az emberek közérzetét is. A kibontakozó kép lényegében optimista kicsengésű.

Van azonban Beke könyvének egy fejezete, amely formálisan is összeköti a két munkát: „A népművészet vala-mit üzen” című. A zilahi irodalmi kör működése kapcsán kerül erről szó, amelynek egy rendezvényén Kós és munkatársai — a kiadót is beleértve — megtárgyalták a *Szilágysági magyar népművészet* című kötetet. A téma kapcsán megszólaltatja az irodalmi kör néhány vezetőjét, mindenekelőtt az Ősz házaspárt és még sok más érdekeltet. Az igen tanulságos beszélgetésből sokkal világosabban bontakozik ki előttünk a népművészet jelentősége és funkciója, kutatásának fontossága, mint egy jóval magasabb szintű elméleti jellegű tanácskozás után. Tulajdonképpen mindkét mű fő erénye az életközelség.

Barabás Jenő

JAGAMAS JÁNOS—FARAGÓ JÓZSEF:

ROMÁNIAI MAGYAR NÉPDALOK

(Kriterion Könyvkiadó,
Bukarest, 1974. 475 old.)

A századforduló táján megindult népzenei kutatások eredményeként Bartók Béla és Kodály Zoltán 1923-ban közzétette az Erdélyi magyar népdalok című gyűjteményét. Ez volt az első munka, amelyből a magyar közönség saját zenei anyanyelvével ismerkedhetett. A magyar népdalt tehát egy kiragadott, kiválasztott zenedialektus-terület képviselte: „Erdély, mint nyelvi, népköltészet és népművészeti régiségeink kincsháza.” Azóta az erdélyi népdalok bevonultak a köztudatba, az oktatásba, az operaszínpadra. Népzene-kutatók vizsgálták és vizsgálják, különböző gyűjteményekben és válogatásban publikálták őket. Mikor azonban 1971-ben kézbe vehettük Kallós Zoltán Balladák könyve című munkáját, lelkesedéssel és csodálattal láttuk, hogy a romániai magyar

népzene elvessége, gazdagsága jóval meghaladja eddigi ismereteinket. Ez a szöveg-szempon-tú válogatás zenei tekintetben is rendkívüli sokféleséget hozott: új dallamtípusokat, ritka dallamok variánsait, különös, archaikus darabokat, kibővült szerkezetű jaj-nótákat stb. Szakembert és a népzene iránt érdeklődő olvasót egyaránt foglalkoztatott a kérdés, milyen is valójában a romániai magyar népdalok összképe. Az 1949-ben megalkult kolozsvári Etnográfiai és Folklór Osztály negyedszázada folyó kutatásainak köszönhető, hogy ez a sokszínű és átfogó kép most előttünk áll.

A Bartók Béla és Kodály Zoltán emlékének ajánlott könyv az Erdélyi magyar népdalokat tekinti példának és elődjének — és a kitűzött magas mércének megfelel. Míg Bartók és Kodály kb. kétezer dalból válogatott ki közlésre százötvenet, addig Jagamas János és Faragó József könyve az 1949 és 1955 között gyűjtött, közel tízezer dalból mutat be háromszázötvenet. A jegyzeteket tekintve valójában ennél jóval többet,

mert minden egyes dalról megtudjuk, hány változata van, a variánsok milyen földrajzi eloszlást mutatnak, mik a jellemző zenei eltérések. Így nem kiragadott zenei pillanatfelvételekkel van dolgunk, hanem alaposan körülrajzolt, összefüggésbe ágyazott dalokkal.

Jagamas János, valamint munkatársai és tanítványai azokra a tájakra is elmentek gyűjteni, ahol korábban alig, vagy egyáltalán nem fordult meg folklórlista. Szatmártól és Bihartól kezdve keleti irányban Gyimesig és a moldvai csángókig bejárták a romániai magyar folklórterület északi kétharmadát. A *tájékoztató* végén olvasható gyűjtői névsorban olyan ismerősökkel találkozunk többek között, mint *Gurka László, Szenik Ilona, Kallós Zoltán*.

A válogatás zenei és néprajzi szempontokat egyaránt figyelembe vett. Földrajzi szempontja az volt, hogy lehetőleg minden terület a gyűjtések mennyiségének és minőségének megfelelő arányban szerepeljen. Természetesen már a gyűjtés során is a régi, kivesszőben lévő réteg részesült előnyben. Öröndetes, hogy még ily módon válogatva is, a régebbi stílusokhoz tartozó dalok mellett 46 új dallam szerepel a kötetben. Egyébként az új stílus földrajzi megoszlása szépen mutatja elterjedésének irányát. Legtöbb az Alföldhöz közel eső vidékekről, Szatmárból, Kalotaszegről és a Mezőségről való, majd Székelyföld következik. Moldvából már csak szórványos adatok vannak. Egy dallamtípust néha több változat képvisel. Ugyanakkor magukban álló, egyelőre variáns nélküli ritkaságok is szép számmal helyet kaptak. Néhány műzenei eredetű dal is megjelenik, amelyek a használat során már népdallá váltak a bartóki értelemben.

A tudományos válogatás szükségszerű velejárója, hogy a kutató az esztétikai mércét félretéve szemléli anyagát még akkor is, ha művészetről, zenéről van szó. Eppen ezért igen fontos, hogy a túlnyomó többségben lévő szép és hibátlan dalokból válogasson az olvasó, tanár, ha tanulni és tanítani kívánja őket.

Jagamas János a bevezetőben ismereti, összefoglalja Bartók *A magyar népdal* és Kodály *A magyar népzene* című tanulmányának alapvető megállá-

pításait. A népzeneben tájékozott olvasó számára is tanulságos ez a summázás: általános útmutatót kap a dallamokkal való ismerkedéshez. A szerző Bartók és Kodály személyén túl megemlékezik a romániai magyar népzene-kutatás történetéről, olyan gyűjtőkről, mint *Domokos Pál Péter, Veress Sándor, Balla Péter, Dicsér Oszkár, Lajtha László, Járdányi Pál*.

Az intézményes folklórkutatás megszervezése lehetővé tette a romániai magyar, valamint az erdélyi román és szász folklór széles körű gyűjtését, tanulmányozását és kiadását, kölcsönhatásuk és összefüggéseik vizsgálatát. Zenész szakemberek főiskolai hallgatókkal, önkéntes gyűjtőkkel együttműködve dolgoznak. Az egyre tökéletesedő technikai berendezések mind több segítséget nyújtanak. A magnetofonfelvétélről való kottázás eredménye, hogy a lejegyzés valóban a dal lehető legpontosabb kottaképet adja. A kötet kottáinak szinte a végletekig vitt részletessége az érdeklődő olvasót reméljük, nem riasztja el. Ezek a dalok gazdag díszítmény-bokráikkal, különös, olykor bonyolult ritmussal olyan művészi értéket képviselnek, hogy megéri a fáradságot az olvasási nehézségek leküzdése. Hiszen éppen a nehezen kottázható foglalható előadásmód jelenti a népdal zamatát, életét. A részletzettségnek ilyen foka hatalmas, időigényes munka és mindenképpen elismerést érdemel. Még akkor is, ha talán szükségtelennek látjuk pl. a rubato dalok gyakori metronom-váltásának jelzését. *A zenei jelek magyarázatából* egyébként útmutatást és segítséget kapunk a kottaolvasáshoz.

Az *Erdélyi magyar népdalokról* írja Jagamas: "... a népdalok, amelyek a székelyföldi, szilágysági vagy kalotaszegi zenefolklórt eredetileg egy szakmunka lapjain képviselték, a népszerű kiadványok és a népdaléneklő mozgalmak révén mind a tudomány, mind a helyi folklór köréből kinöve, tovább terjedtek, és a néprajzi tájakon felüli, általános népdalkultúrát gazdagították.

A tudományos célkitűzésen túl ilyesféle hivatást kíván a mi gyűjteményünk is teljesíteni."

Paksa Katalin

